

Küreselleşme mi, Küreselleştirme mi?

Mustafa Acar*

Giriş

Karşıtları ve yandaşları arasındaki mücadelenin zaman zaman şiddetle karışık renkli sahnelere yolaçtığı küreselleşme süreci bütün hızıyla sürerken, sözkonusu sürecin ne olduğu, nasıl anlaşılması gerektiği, insanlığa ne getirip ne götürdüğüyle ilgili tartışmalar da şu ana kadar bir hayli kabarmış küreselleşme literatürünü genişletmeye devam etmektedir. Hakkında bunca kitap, dergi makalesi, belgesel, vs. her türden yayın yapılmasına, kitapçı ve kütüphane raflarını küreselleşme yazınına ait çok sayıda çalışma süslemesine karşın bu konuda kafaların hâlâ karışık olduğuna şahit olunmaktadır. Sözkonusu kafa karışıklığı sokaktaki sıradan insan için belki anlaşılabilir; ancak yazar-çizer takımı, entelektüel cenah ve akademik camianın da bu konuda bir zihin berraklığına ulaşmış olduğu söylenemez.

Küreselleşmenin uydu yayınlarından cep telefonuna, internetten elektronik postaya kadar hayatımızı kolaylaştıran bir yığın ürünü emrimize amade kıldığı doğru, ama ya götürdükleri? Zenginle yoksul arasındaki uçurum giderek genişlemiyor mu? Küreselleşmenin öncü güçleri Bretton Woods kuruluşları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yoksulluk kısır döngüsüne mahkûm

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

etmiyor mu? Gelişmiş ülkelerdeki bir avuç zengin daha da zenginleşirken az gelişmiş ülkelerdeki yoksullaşma daha belirgin bir hâl almıyor mu?

Bu ve benzeri, pek çok kişinin kafasını karıştıran sorular ve sorunlarla uğraşırken, bir de Soğuk Savaş sonrası dünyada rakipsiz kalan ABD'nin "Neoconlar" olarak anılan şahin zihniyetli Yeni Muhafazakâr ideolog ve bürokratin elinde son yıllarda tek yanlı, şiddete ve korkutmaya dayalı politikalar uygulamaya girişmesi kafaları büsbütün karıştırmış durumdadır. Egemen uygarlığın mihver ülkesi ve tek süpergüç olarak ABD çoğu kez küreselleşme sürecinin de mimarı, tasarımcısı ve taşıyıcısı kabul edildiği için, eskilerin deyişiyle, "sapla saman birbirine karıştırılmakta," ABD'nin giriştiği otoriteryen dayatmacı politikalar küreselleşmenin doğal bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.

Bu çerçevede, bu yazıda küreselleşmeyle ilgili kimi mitlere ve gerçeklere işaret edilmektedir. Öncelikle küreselleşmenin ne olup ne olmadığıyla, hangi alanlarda yaşanan devrimsel dönüşümlerin bugünkü küreselleşmeyi ortaya çıkardığına değinilmekte, ardından küreselleşme ile küreselleştirme ayrımına dikkat çekilmektedir. Küreselleşme karşıtlarının küreselleşme aleyhine geliştirdikleri kimi argümanların sorgulanmasıyla yazı son bulmaktadır.

Küreselleşme Nedir, Ne Değildir?

Çok boyutlu bir konu olması dolayısıyla küreselleşmenin tek ve basit bir tanımını yapmak zordur. Bu bağlamda, küreselleşmenin her bir boyutunu öne çıkaran farklı tanımlarının yapılması daha akla uygundur. Dolayısıyla, küreselleşmenin çeşitli boyutlarından, buna paralel olarak çeşitli küreselleşme tanımlarından söz etmek gerekmektedir. Ülkeler arasındaki sınırların aşılması, duvarların yıkılması, akışkanlığın artması, karşılıklı etkileşimin çok boyutlu bir düzlemde ilerlemesi gibi ortak özelliklerinden sözedilebilse de, küreselleşmenin üç önemli boyutunun altını çizmek gerekir: Ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve kültürel küreselleşme.

Ekonomik küreselleşme dünyanın iktisadî yönden entegre hâle gelmesini, ülke ekonomilerini birbirinden ayıran gümrük duvarları, tarifeler, kotalar ve sermaye kısıtlamaları gibi engellerin aşılmasıyla malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında daha hızlı ve daha rahat dolaşabilir hâle gelmesini ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada firmalar yalnızca iç piyasaya değil, dünya pazarına dönük üretim yapmakta; maliyet avantajı olan bölge-

Piyasa

lere üretimin çeşitli aşamalarını taşımakta; esnek üretim, yarı-zamanlı çalışma, sıfır-hatalı çıktı, tam zamanında teslim, müşteri memnuniyeti, satış sonrası hizmetler, daha uzun garanti süresi, beğenilmeyen ürünün sorgusuz iadesi, sanal ortamda yardımlaşma ve evden üretime katılma gibi ilkeler ekseninde üretim, dağıtım ve pazarlama işlevlerini yeniden organize etmektedirler.

Politik küreselleşme sosyalist plânlama ve merkezden kumandalı sistemlerin başarısızlığının ortaya çıkmasıyla Soğuk Savaş sonrası dünyada ülkelerin ezici bir çoğunluğunun çoğulcu demokrasi, siyasal özgürlükler ve insan haklarına dayalı siyasî rejimlere doğru yönelmeleri, bu sürece direnen ülkelerin uluslararası toplum gözünde itibar kaybetmesi ve yalnızlaşması; eskiden dış baskılardan uzak bir biçimde vatandaşlarına uygun gördüğü muameleyi yapmakta kendisini serbest hisseden ulus-devletin giderek artan düzeylerde özellikle insan hakları eksenli baskılarla karşılaşması; piyasa yapabilir mi yapamaz mı kaygısı gözetmeden herşeyi yapmaya çalışan, verimsiz, hantal, harcamaları gelirlerini çok aşan cesameti büyük devletin, yerini, kendisini (dış güvenlik, iç güvenlik ve adâlet gibi) piyasanın yapamayacağı işlerle sınırlayan, denk bütçe kuralını gözetemeyen, KİT'leri özelleştiren, rekabetin kurallarını koyma, gözetim ve denetim fonksiyonu dışında iktisadî hayattan çekilen sınırlı ve etkin devlete doğru gidiş sürecidir.

Kültürel küreselleşme, kültürel açıdan halkların kaynaşması, kültürlerin birbiri içine girmesi, hem fiziksel, hem de enformatik ve sanal anlamda ülkeler arasındaki duvarlar yıkılırken birbiriyle teması hızlanan kültürler arasındaki etkileşim sürecidir. Giyim-kuşamdan yemek kültürüne, eğlence biçiminden sanatsal etkinliklere değin çeşitli unsurları içine alan kültürel küreselleşme belki iktisadî ve siyasî küreselleşme kadar pek çok insan için endişe kaynağı olan bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin etkisiyle yerel kültürlerin akıbetinin ne olacağı konusunda homojenleşme, kutuplaşma ve melezleşme olarak özetlenebilecek başlıca üç görüş vardır. Birincisi, egemen uygarlığın kültürünün yerel kültürleri içinde eritip yokedeceğini, sonuçta ortaya tek boyutlu homojen bir kültürün çıkacağını öne sürmektedir. İkincisi, Huntington'un meşhur medeniyetler çatışmasına gönderme yapmakta ve küreselleşme süreci sonucunda farklı kültürlerin birbirine düşman kesildiği bir kutuplaşmaya gidileceğini ileri sürmektedir. İçlerinde bu satırların yazarına göre olasılığı en yüksek olan sonuncu görüş ise, küreselleşmenin farklı kültürlerden çeşitli unsurları biraraya getiren, tek başına hiçbir devlete veya uygarlığa ait olmayıp, çeşitli uygarlıkların katkılarıyla ortaya çıkmış melez bir kültüre kapı aralayaca-

ğını tahmin etmektedir. Sonuçta, küreselleşmenin kültürel boyutu ekonomik ve siyasî boyutundan daha az renkli, daha az heyecan verici değildir.¹

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran bir yığın faktörden sözedilebilir. Ancak bunlardan belki de en önemli üçü, enformasyon, teknoloji ve finans alanında son çeyrek yüzyılda meydana gelen devrimsel dönüşümdür. Özellikle ulaşım ve iletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişmeler maliyetleri düşürür, hızlı ve güvenli ulaşım araçları pek çok yönden “uzağı yakın ederken,” bilgisayar ve internet teknolojisi bilginin ve paranın dünyanın en uzak köşelerine anında ulaşabilmesine olanak sağlamıştır. Buna maliyet avantajından yararlanmak isteyen çokuluslu şirketlerin üretim sürecini parçalara ayırarak her bir aşamayı koşulların en uygun olduğu ülkelere taşıma talebinin yanısıra, internet teknolojisinin sunduğu imkânlarla küçük tasarruflarını dünyanın çeşitli ülkelerinin önerdiği alternatif yatırım araçlarında değerlendirmek isteyen, birbirlerinden habersiz binlerce tasarruf sahibinden oluşan (Thomas Friedman’ın deyimiyile) “elektronik sürü” de eklenince, dünya hızla milyarlarca doların âdeta ışık hızıyla dünyanın bir köşesinden diğerine aktığı, mal-hizmet ve insan trafiğinin de buna paralel biçimde arttığı, kelimenin tam anlamıyla gezegenimizin sınırlardan arınmış “küçük bir köy”e dönüştüğü bir sürece girilmiştir.

Küreselleşme sadece nimet getirip külfet yüklemeyen, yalnızca fırsatlar yaratıp tehditler getirmeyen, herkes için iyilik ve güzellik vaat eden, bizleri ütopyacı sosyalistlerin yüzlerce yıl hayalini süsleyen dünya cennetine götürececek bir süreç değildir. Yararlanmasını bilen, onunla olumlu anlamda iletişim kuran, nimetlerini elde etmenin bedelini ödemeye hazır olan toplumlara daha fazla zenginlik, daha çok yatırım, daha hızlı büyüme gibi fırsatlar sağlayan küreselleşme süreci, ona inadına direnen, onunla olumlu iletişim kurmaya gayret etmeyen, getirmesi muhtemel nimetlerin gerektirdiği külfete katlanmaya niyeti olmayan toplumlara da istikrarsızlık, kriz, yavaş büyüme ve görece yoksullaşma armağan edecektir.

Küreselleşmenin dostları kadar düşmanlarının, hattâ dostlarından daha fazla düşmanının olduğu bir gerçektir. Kitleler çoğu kez medyanın ve yazar-çizer takımının yönlendirmesiyle hareket ettiği için bu konuda asıl bakılması gereken, toplumların kanaat önderleri konumundaki aydınların tavrıdır. Kitapçılar çarşısında yapılacak kısa bir gezinti, küreselleşmeyle ilgili kitapların sıralandığı raflara ve vitrinlere şöyle bir gözetmek, esasen, özellikle

¹Kültürel küreselleşmeyi enine boyuna irdeleyen kapsamlı bir çalışma için bkz. Bülbül (2004).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aydınların çoğunluğunun küreselleşmeden hiç de hazzetmediğini ortaya koyacaktır. “Yırtıcı Küreselleşme,” “Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk,” “Küreselleşme mi Emperyalizm mi?”² gibi küreselleşmeye eleştirel bakan başlıklar “Küreselleşmenin Geleceği,” “Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı,” gibi küreselleşmeye daha nötr veya olumlu bakan çalışmalardan çok daha fazladır.

Son tahlilde, kişinin dünyaya, eşyaya, insan-toplum-doğa ilişkilerine bakış açısıyla, yani zihniyetle alakalı olan bu tavır alış, doğal olarak pratik gelişmelerden de büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu bağlamda ABD’nin son yıllarda devreye soktuğu suçlama-tehdit-savaş-işgal karışımı saldırgan ve dayatmacı politikalar küreselleşme karşıtlığını besleyen, küreselleşme ile küreselleştirmenin birbirine karıştırılmasına ve zihinlerin bulanmasına sebep olan gelişmelere kapı aralamıştır. İzleyen bölümde küreselleşme ve küreselleştirmenin hangi değerleri öne çıkardığı, bunların birbiriyle uyuşup uyuşmadığı tartışılmaktadır.

Küreselleştirme: Dinî Fanatizm, Siyasî Otoriteriyenizm, İktisadî Hegemonya

Benzetme yerindeyse, küreselleşme kendiliğinden yürüyen edilgen bir süreç iken, küreselleştirme birilerinin güdümünde olan etken bir süreçtir. Birincisi kimsenin tek başına kontrol etmediği yahut edemediği, bu anlamda “sahibi olmayan” ve irili ufaklı hemen her ülkenin kendi çapında katkıda bulunduğu ve izlediği politikalarla bağlantılı olarak çeşitli düzeylerde kendisinden etkilendiği bir süreçtir. Buna karşılık ikincisi, kimin yönlendirdiği belli, dolayısıyla “sahibi olan,” rızaya dayalı olmayan, dünya kamuoyunun karşı çıkmasına rağmen tek yanlı dayatmacı politikalarda ısrar eden bir süreçtir.

Esasen isim benzerliği yüzünden küreselleşme aleyhine yaptığı olumsuz çağrışım nedeniyle ikincisine “küreselleştirme” demek bile doğru olmayabilir, onun yerine “MacCarthyci Jakobenezm” demek belki daha uygundur; ancak küreselleşme ile ilgili tartışmalarda aleyhte argüman olarak sık sık kullanıldığından, sakıncalarına rağmen böyle bir adlandırma katlanılabilir görünmektedir.

Küreselleşme bugünkü hâliyle erken 1980’lerden itibaren hızlanmış, teknoloji, finans ve enformasyon alanındaki gelişmelerin etkisiyle bütün dünyayı

² Küreselleşmeyi çeşitli açılardan sorgulayan çalışmalar için bkz. örneğin Chossudovsky, M. (1999) ve Hirst, Paul and Grahame Thompson (1999), Mittelman, James H. (1997).

etkisi altına almış, kimseye özel düşmanlığı olmayan, yararlanmasını bilene yatırım, büyüme ve gelişme fırsatı sunarken, yararlanmasını bilmeyene (I. Friedman'ın deyiimiyle "altın deli gömleğini giymemekte ısrar edenlere) sermaye kaçıışı, istikrarsızlık, kriz ve küçülme getiren, şiddete değil, rızaya dayalı, bireysel inisiyatiflerle karşı konulması, durdurulması ya da tersine döndürülmesi neredeyse imkânsız, sınırlardan ve engellerden arınmış, para-sermaye-hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını öngören bir süreçtir.

Oysa küreselleştirme bunların tam aksine gönüllü ilişkileri askıya alan, tek yanlı, buyurgan, dünyayı kendi kalıbına sokmaya ve kendi uydusu hâline getirmeye çalışan, buyruklara uymayanı cezalandıran, bu uğurda askerî işgal dahil her türlü zora dayalı aracı meşru gören, uluslararası ihtilafların giderilmesi ve sorunların çözümünde BM, uluslararası mahkemeler ve diplomasi gibi hukuka dayalı mekanizmaları bir kenara iten, "dediğim dedik"çi, otoriteryen, hegemonyacı bir süreçtir. Küreselleşme barış, diyalog, serbest ticaret, karşılıklı yardım, yatırım ve işbirliğini öne çıkarırken, bunun aksine, küreselleştirme savaş, restleşme, ambargo, abluka, işgal ve sindirmeyi öne çıkarmaktadır.

ABD'nin Clinton sonrası dönemde Neoconların akıl hocalığı ve kontrolünde yöneldiği şahın politikaların dinî fanatizm, siyasî otoriteryenizm ve iktisadî hegemonya gibi üç önemli temeli vardır, ki bunların küreselleşmenin öne çıkardığı değerlerle uzlaştırılması olanak dışıdır. Dinî fanatizm boyutu son yıllarda ABD'de giderek güçlenen ve siyasette etkili bir faktör hâline gelen Evanjelik Hristiyan inanışlarla ilgilidir. Evanjelizme göre, kıyametin kopması yakın ve kaçınılmaz olup Hz. İsa'nın Kıyamet Savaşı (Armagedon) öncesi kurtaracağı seçkinler arasına katılabilmek için yeryüzünü O'nun ikinci gelişine uygun hâle getirmek, bir anlamda sahneyi hazırlamak gerekmektedir. Hz. İsa gelince kendisini kurtarıcı kabul eden bu "Yeniden Doğuşçu" Hristiyanları doğrudan Cennet'e gönderecek, sonra Yahudiler ve öteki dinlerin mensuplarından oluşan kötüler ordusuna karşı Kıyamet Savaşını başlatacaktır. Bu savaş dünyanın sonunu getirecek bir savaş olacaktır. O hâlde bir an önce kurtuluşa ermek için yapılması gereken, Hz. İsa'nın dönüşünü ve kıyameti hızlandırmak, bir anlamda Tanrı'yı buna zorlamaktır (Halsell, 1999). Bunun için İsrail'in kuruluşunu tamamlaması, Kudüs'ün başkent olması, 3. tapınağın inşâ edilmesi,... gibi birtakım aşamalardan geçilmesi gerekmektedir. İsrail devleti de bunu yapmaya çalıştığına göre, Tanrı'nın iradesine uygun hareket ediyor demektir; o hâlde İsrail'in uyguladığı politikalara kayıtsız şartsız destek vermek gerekir. Esasen birbirlerini pek sevmeyen, hattâ yer

Piyasa

yer birbirlerinden nefret eden E`vanjelik Hristiyanlarla Yahudiler arasındaki bu ironik ittifak Evanjeliklerin dinsel inanışlarıyla Yahudilerin siyasî emelleri arasındaki işte bu örtüşmedir. ABD'nin Ortadoğu'da uyguladığı politikaları açıklamada anahtar değişkenlerden biri budur.³

Evanjeliklerin bu tür dinî inanışlarına kaynaklık eden İncil'lerin sahih veya çarpıtılmış olup olmadıkları konusundaki tartışmayı din tarihçilerine ve ilahiyatçılara bırakmak gerekir. Ancak Scofield İncili gibi bazı İncil versiyonlarına dayalı olarak yapılan yorumların ve bunlardan hareketle izlenen politikaların tam bir dinî fanatizm olduğunda kuşku yoktur. Dünyayı keskin siyah-beyaz alanlara bölerek bütün gayri Müslim dünyayı istisnasız İslâm ve Müslüman düşmanı ilân eden ve terörist eylemlere cevaz veren radikal-selefi İslâmcılık ile Filistin-Afganistan-Irak demeden her türlü dehşeti ve terörü uygulayan radikal Siyonizm ve Evanjelik Hristiyanlık arasında bu bakımdan hiçbir fark yoktur.⁴

ABD'nin hâlihazırdaki şahin politikalarının bir ayağı da siyasî otoriter-yenizmdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Bloku'nun dağılmasının ardından ABD ortaya çıkan otorite boşluğunu kendi siyasî hegemonyasını pekiştirecek biçimde doldurmak ve görülebilir gelecekte dünyanın son sözü söyleyen tek patronu olarak kalmaya devam etmek istemektedir. Soğuk Savaş ortamında, İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında oluşturulmuş mevcut yapısıyla BM bu amaca hizmet etmeyeceğinden bir kenara itilmiş, hâlâ şaibeli yanlar taşıyan 11 Eylül saldırıları da fırsat bilinerek önce Afganistan'a saldırılmış, oradaki, vaktiyle iktidara gelmesine göz yumulmuş olan rejim devrildikten sonra, bu kez bir türlü bulunamayan "kitle imha silahları" bahane edilerek

³ Bu konudaki ayrıntılar, Evanjelik Hristiyanların kıyametçi inanışları, ABD-İsrail ittifakı, ABD Hristiyan Sağı ile Kiliseler ve İsrail arasındaki çok yönlü ilişkiler konusunda Halsell'in (1999) kitabı oldukça dikkate değer bilgiler içermektedir.

⁴ Bu satırlardan, sık sık histerik bir biçimde yapıldığı gibi, anti-Semitizm üretmeye kalkışacakları peşinen uyaralım: Anti-Semitizm, yapıp ettiklerine, iradî eylemlerine bakmaksızın insanlara "sırf Yahudi oldukları için" düşman olmaktır. Oysa bu satırların yazarı kendi iradeleri dışında sahip oldukları özellikler dolayısıyla, "sırf öyle oldukları için" hiç kimseye, hiçbir millete, hiçbir kavme, bu arada Yahudilere de, düşman değildir. Yahudiler de birer insan olarak öteki insanlar kadar sevgi ve saygıya layıktırlar. Filistin'deki dehşet görüntülerinden en az bizim kadar rahatsız, barış ve güvenlik içinde bir arada yaşama taraflısı Yahudiler de vardır. Dolayısıyla, bütün Yahudileri kategorik olarak mahkûm etmek son derece yanlıştır. Burada eleştirilen, toprak kaygısı, siyasî egemenlik dürtüsü, vaat edilen topraklar ve üstün ırk gibi inanışların etkisiyle bir halkı en acımasız yollarla toptan yoketmeye, ezip sindirmeye ve topraklarından sürmeye çalışan siyaset adamları ve bunlara egemen olan zihniyettir.

Irak işgal edilmiş, İsrail'in Filistin'de barış sürecini suya düşüren saldırgan politikalarına arka çıkılmış, İran ve Suriye gibi ülkeler de tehdit çemberine alınmıştır. Böylelikle "terörizme karşı savaş" bahanesiyle bölge fiilen işgal edilmiştir. İleride dünya dengelerini sarsabilecek bölgesel güçlerin yükselişini engellemenin altyapısı da bu suretle oluşturulmuş olmaktadır.

Şahin politikaların ardındaki motiflerden biri siyasî otoriteriyenizm ise bir diğeri de bununla iç içe olarak iktisadî hegemonya, yani bölgenin kaynaklarını kontrol girişimidir. Petrol ve doğal gaz gibi anahtar enerji kaynaklarını ve bunların dağıtım kanallarını kontrol etmek bir anlamda "suyun başını tutmak," dolayısıyla potansiyel rakiplere karşı son derece avantajlı bir konuma gelmek demektir. Sovyetlerin yeniden toparlanma gayreti içinde olduğu, ekonomik gücünü pekiştirmiş olan AB'nin siyasî gücünü tahkim etmeye çalıştığı, Çin ve Hindistan gibi geleceğin etkili uluslararası aktörlerinin yavaş yavaş burunlarının ucunu gösterdiği bir zamanda Ortadoğu'yu işgal, Kafkaslar ve Orta Asya'da suyun başını tutma girişimleri gayet anlamlıdır.

Ne var ki, bütün bunların küreselleşme ile alâkası yoktur; bunlar dünyada onurlu yaşamının, zenginlik yaratmanın, refahı artırmanın ve kendini güvende hissetmenin ancak savaş, silahlanma, işgal, korku, tehdit ve sindirmeyle mümkün olabileceğine inanan bir zihniyetin dışavurumudur. Başka bir Başkan'ın emrinde bir önceki yönetim zamanında, Bosna ve Kosova'da dinsel ve milliyetçi fanatizmin döktüğü kanı durdurmak için kullanılmış olan dünyanın süpergücü, bugün bunun tam aksine barışçıl amaçların değil, savaşçıl amaçların, yıkım ve tahribin emrindedir. Bunu belirleyen ne tarihin kaçınılmaz yasaları, ne haklı kıskırtmalar, ne de doğaüstü ve insanüstü güçlerin bizi buna zorlamasıdır: Belirleyici neden, gücü elinde bulunduran insanlara egemen olan zihniyettir. Bu zihniyetin en berbat tarafı ise, başvurduğu uygulamaların, iddia ettiği gibi terörizm tehlikesinden arınmış güvenli bir dünya değil, tam tersi bir dünya yaratmasıdır. Nitekim bugün dünya ABD'nin 11 Eylül bahanesiyle şiddet politikalarına ve işgale yönelmezden önceki dünyaya kıyasla daha barışçıl, daha güvenli bir dünya değil, tersine bütün dünyada Amerikan karşıtı duyguların kabardığı, Atlantığın iki yakası arasındaki ilişkilerin bozulduğu, İslâm dünyasında Batı ve Amerikan karşıtlığının en üst noktaya çıktığı, terörist faaliyetlere kaynaklık edecek güvensiz, istikrarsız, moral bozucu ortamın daha da pekiştiği bir dünyadır. Terörizmi kökünden kurutacak örneğin İslâm dünyasındaki tiranlık rejimlerine destek vermeye son verilmesi, bölgede demokrasinin önünün açılması, barış ve özgürlük yanlısı

P i y a s a

hareketlere destek verilmesi, Filistin’de akan kanın durdurulması gibi önlemlere sarılmak yerine şahin zihniyetin yaptığı terörizmi daha da körükleyecek baskı ve şiddet uygulamalarına girişmek olmuştur. 1960’larda Amerika’yı kasıp kavurmuş olan, gördüğü herkesi komünist diye damgalayıp mahkûm eden MacCarthyçi zihniyetin modern versiyonu olan bu zihniyetin küreselleşmeyle uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Küreselleşmeyle İlgili Mitler ve Gerçekler

Soğuk Savaş sona ermiş olsa da o dönemlerden kalma zihinsel, kurumsal ve bürokratik kalıpların büyük oranda devam ettiği bir dünyada eski bağılıkların, kuralların ve kurumların pek çoğunu yerle bir eden, bizleri yeni bir düşünce ve teşkilatlanma tarzına zorlayan bir süreç olarak küreselleşmenin birçok kesimden tepki almaması düşünülemezdi. Eski dönemin “kaymağını yiyenler”in, eski dönemde ayrıcalıklı bir konumda olanların, rekabetin olmadığı ortamda tekel ve oligopol gücüyle yerli piyasalara kalitesiz malları yüksek kâr marjlarıyla satarak geçinenlerin, demokratik katılımın ve şeffaflığın olmadığı bir dünyada halkı kafalarına göre yönetip onları istedikleri kalıplara girmeye zorlayanların, yatırımların ve sermayenin kaçmasına engel olunan bir dünyada halkın tasarruflarını negatif faizlerle kullananların küreselleşen bir dünyada rahatlarının kaçmaması düşünülemezdi. Nitekim devletin küçülmeye zorlandığı, insan hakları ve demokratikleşme konusunda dış baskıların arttığı, rekabetin kızıştığı, sermayenin sürü psikolojisiyle girip çıkabildiği, yabancı malların piyasaya girişi önündeki engellerin giderek ortadan kalktığı bir dünyada bu kesimlerin ciddi ölçüde rahatı kaçtı. Siyasî mahfillerden medya kanallarına, akademik ortamlardan kahvehane köşelerine pek çok ortamda küreselleşme aleyhine pek çok argüman öne sürüldü.

Bunlardan bir kısmı, özellikle gelir dağılımı ve yoksullaşmayla ilgili olanları teorik olarak kimsenin karşı çıkamayacağı, insanî duygularımıza ve vicdanımıza hitap eden, bu nedenle de birçoğumuzu “dolduruşa getirme” olasılığı yüksek argümanlar. Ne var ki, rakamların hakemliğine başvurulduğunda küreselleşme aleyhine ileri sürülen iddiaların pek çoğunun birer mittin öteye gidemediği, gerçeklerin daha ziyade ileri sürülen iddianın tam tersi yönünde olduğu görülmektedir.

Bu mitler arasında küreselleşmenin zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yaptığı; gelir dağılımını bozduğu; küreselleşmenin sadece büyüklere hizmet ettiği; IMF ve Dünya Bankası gibi Bretton Woods kuruluşlarının

az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere küreselleştirici reçeteler dayatarak bunları daha da istikrarsız ve yoksul hâle getirdiği iddiaları yer almaktadır. Oysa BM ve Dünya Bankası'ndan uzmanların da aralarında bulunduğu çeşitli araştırmacılarca yapılan empirik çalışmalar⁵ küreselleşmenin hızlandığı dönemde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına gelirin yanısıra, bebek ölümleri, beklenen ortalama yaşam süresi, temiz suya erişim gibi beşerî gelişme unsurları açısından aradaki farkın açılmayıp kapandığına; küreselleşme yarışında ileri giden ülkelerde zengin ile yoksul arasındaki gelir uçurumunun küreselleşme yarışında geride kalan ülkelere oranla daha düşük, yani daha küreselleşmiş olanların daha eşit gelir dağılımına sahip olduklarına işaret etmektedir.⁶

Bu sonuçları destekleyen başka ilginç bazı bulgular daha vardır. Bunlardan biri zenginlik, özgürlük, yolsuzluk ile küreselleşme arasındaki ilişkiler konusundadır. Buna göre, zenginlikle özgürlük arasında doğrusal, küreselleşme ile yolsuzluk arasında ters yönlü, yolsuzlukla yoksulluk arasında yine doğrusal bir ilişkinin bulunmasıdır. Kearney'nin (2001) araştırması sistematik biçimde küreselleşme yarışında yaya kalmışlarda yoksulluğun ve yolsuzluğun daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Yine bu sonuçlarla uyumlu olmak üzere 2000 yılından bu yana Fraser Institute ve Heritage Foundation gibi kuruluşların yaptıkları araştırmalar küreselleşmenin öne çıkardığı siyasî ve ekonomik özgürlüklerle zenginlik arasında sistematik bir doğrusal ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.⁷

Nihayet Bretton Woods kuruluşları olarak da nitelenen IMF ve Dünya Bankası'nın (DB) küreselleşmenin öncü aktörleri olarak gelişmekte olan ülkelere yanlış reçeteler uygulattıkları, bu suretle bu ülkeleri açlığa ve yoksulluğa mahkûm ettikleri iddiası temelden sorgulanmaya değer bir iddiadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki krizlerin sorumluluğunu sadece bu kuruluşlara yıkmak ve krize giren ülkeleri masum görmek yanlıştır. Daha dengeli bir yaklaşım her iki tarafın da sorumluluğa ortak olduğunu imâ etmektedir. Her şeyden önce IMF ve DB'yi küreselleşmenin öncüsü görmek doğru değildir. Bu kuruluşlar, başlarındaki yöneticilerin zihniyetine uygun biçimde politika

⁵ Örneğin bkz. Goklany (2002); UNDP, *Human Development Report*, muhtelif sayılar; World Bank, *World Development Indicators*, muhtelif sayılar; Salai-Martin, X. (2002), Vasquez (2003).

⁶ Acar (2003) bu konuyu daha geniş biçimde tartışmaktadır.

⁷ Gwartney, J.D. ve R.A. Lawson (2004) ve (2003) ülkelerin ekonomik özgürlükleri ile zenginlik ve öteki beşerî gelişme göstergeleri konusunda ayrıntılı istatistikler içermektedir.

Piyasa

geliştiren, dolayısıyla zamanın ruhuna egemen olan eğilimlere göre yön değiştiren kuruluşlardır. Bugün küreselleşme rüzgarının etkisiyle küreselleşmeci olan aynı kuruluşların Soğuk Savaş döneminde Keynesyen genişletici politikaların bayraktarlığını yaptıkları, başarısız az gelişmiş ülke hükümetlerine bol keseden para dağıttıkları, Asya Kaplanları krizin eşliğindeyken bile bu ülkelere verilen aşırı miktardaki borçların garantörlüğünü yaptıkları unutulmamalıdır. Sözkonusu kuruluşların gelişmekte olan ülkelerin krize girmeleri bağlamındaki sorumlulukları ya da hataları başlıca üç kalemde toplanabilir.

Birincisi, krize girmiş veya dış ödeme güçlüğüne düşmüş ülkelerin ekonomik, siyasî ve sosyolojik yapılarındaki farklılıkları yeterince dikkate almadan “tek tip reçete” önermeleridir. Oysa, “Şeytan ayrıntılarda gizlidir;” programın başarısı ülkenin bünyesine ve iktidar ilişkilerine ne kadar uygun olduğuna bağlıdır. İkincisi, bir sorun ortaya çıktığında “nerede hata yaptık?” sorusunu sormak istemeyen, “benim uzmanım haklıdır” mantığıyla kendine aşırı güven duygusu ve mağrur tavidir. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, öteden beri her sıkıştıkları zaman gelişmekte olan ülkelerin imdadına koşarak geçici rahatlama yaratmaları, bu ülkelerin acı ilâcı içmek anlamına gelen yapısal reformları sürekli ertelemelerine olanak sağlamalarıdır. Durumu garantiye alınca karar biriminde meydana gelen gevşeme ve sorumluluğunu yerine getirmekten kaçınma riskinin iktisattaki adı “ahlâkî tehlike”dir (moral hazard). İşte DB ve IMF uzun yıllar, gelişmekte olan ülkeleri tembelliğe ve başkasının sırtından geçinmeye alıştıran yardım programlarıyla uzun dönemde bu ülkelere zarar vermişlerdir.⁸

Bütün bunlara rağmen krizlere girme, krizden çıkamama, veya kriz koşullarına yeniden dönme konusunda asıl sorumluluk bizzat gelişmekte olan ülkelerin kendileridir. Hemen hepsinde gözlenen tavır serbest piyasa kapitalizminin “altın deli gömleği”ni giyme konusundaki isteksizlik, ayak direme, eski devrin alışkanlıklarını ve yakın dostları zengin etmeye dayalı ahabap-çavuş kapitalizmini aynen sürdürme, reformları yapmayı yapıyormuş gibi görünme, özelleştirmeye direnme, iş işten geçtikten sonra zoraki adım atma, programın ortasında çark etme, sık sık kararsızlık içine girerek toplumun ve piyasanın güvenini kaybetme, programın bir ucundan tutarken diğer ucunu salıverme türünden ikircikli, kararsız, mütereddit, geri adım atan samimiyetsiz tavidir.

⁸ IMF ve Dünya Bankası'nın günahları konusunda “içerden” bir itiraf ve izah için bkz. Stiglitz, J.E. (2002).

Şimdiye kadar IMF'den yardım alan her ülkenin krize girdiği ya da IMF reçetesiyle hiçbir ülkenin krizden kurtulamadığı iddiasının doğru olmadığını en iyi kanıtı Türkiye'dir. İronik bir şekilde, IMF reçetesiyle krize girmiş bir ülkenin tipik örneği Türkiye olduğu gibi, IMF reçetesiyle krizden çıkmış tipik ülke örneği, yine Türkiye'dir. Türkiye 2001 krizine de IMF kriziyle girmiş, 2002'den bu yana yine aynı reçeteyle hızla düzleşmiş ve çıkmıştır. O hâlde sorun IMF'de veya IMF reçetesinde değil, uygulayıcılarda, onların kararlılığında, kamuoyu desteğinde ve piyasaya verdikleri güvende aranmalıdır.

Sonuç: Küreselleşmeye Evet, Küreselleştirmeye Hayır!

Yukarıda söylenenlerin ışığı altında bir kez daha vurgularsak, küreselleşme ile küreselleştirme aynı şey değildir; birbirine tamamen zıt değerleri öne çıkarmaktadırlar. Küreselleşme bireysel özgürlükler, demokratikleşme, serbest ticaret, serbest dolaşım, ulus-üstü kimlikler, bütünleşme, karşılıklı yatırım, karşılıklı bağımlılık, egemenliğin paylaşılması,—terörizm, kirlilik ve küresel ısınma gibi—küresel sorunların çözümüyle ilgili olarak diyalog, diplomasi, yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkarmaktadır.

Bunun aksine Yeni Muhafazakâr şahinlerin emrindeki ABD'nin son birkaç yıldır uygulamaya koyduğu, bizim "küreselleştirme" dediğimiz politikalar ekonomik ve siyasî hegemonya, kaynakları kontrol arayışı ve dinî fanatizmden kaynaklanan, şiddet ve tehdide dayalı politikalar olup, barışa karşı savaş, serbest ticarete karşı korumacılığı, açıklığa karşı kapalı kapıları, diyaloga karşı tehdidi, çeşitliliğe karşı tektipçiliği öne çıkarmaktadır. Sözkonusu tek yanlı dayatmacı politikalar ne küreselleşmenin gereğidir, ne onun bir uzantısıdır, ne de sonucu. Gerekçesi "terörizme karşı savaş," araçları baskı, tehdit, savaş ve işgal olan bu politikaların dayandığı zihniyet dünyada varlığını sürdürmenin, zenginleşmenin ve kendini güvende hissetmenin en emin yolunu belirli düşmanlar yaratıp onlarla savaşmada, silahlanma yarışında dünyayı zaptu rapt altına almakta görmektedir.

Bu nedenle küreselleşmeye taraftar olmak küreselleştirmeye taraftar olmayı, Amerikan Neocon'larının dinî fanatizm ve siyasî otoriteriyenizmini onaylamayı gerektirmez. Tersinden söylersek, ABD'nin sertlik yanlısı politikalarına karşı olmak küreselleşmeye de karşı olmayı gerektirmez; şahinlere karşı olmak küreselleşme karşı olmak değil, olsa olsa küreselleştirmeye karşı olmaktır. Küreselleşmeye taraftar olmak, her türlü dayatmacı politikalara

Piyasa

karşı çıkmayı, rızaya dayalı ilişkileri öne çıkarmayı; kalite ve fiyatta, yaşam standardını yükseltmede yarışmayı; hukukun üstünlüğüne dayalı sınırlı devletin hakemliğinde, hukuksal çerçevesi belirlenmiş ekonomik, siyasî, kültürel ve fıkirsal rekabeti her türlü tedhiş ve zorlamaya karşı bir alternatif olarak sunmayı, uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliğine sarılmayı gerektirir.

Sonuç olarak, ülkeler arasında sınırların aşınması, ulus-devletin görece zayıflaması, mal ve sermaye akımlarının artması, üretimin dünya ölçeğinde yapılması, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme sayesinde dünyanın adeta küresel bir köye dönüşmesiyle karakterize edilebilecek bir süreç olan küreselleşmenin siyasî düzeyde öne çıkardığı sistem, katılımcı ve çoğulcu demokrasi, iktisadî düzeyde ise bireysel girişim, rekabet ve serbest mübadeleye dayalı piyasa ekonomisidir. Küreselleşme rekabete, açıklığa, şeffaflığa, esnek üretime, dünyayı tek bir pazar gibi görmeye, hıza ve teknolojiye dayalı bir süreç olup, zora, tehdide, sindirmeye, işgale, kaba kuvvete, kendi eliyle hayalî veya gerçek düşmanlar yaratıp sonra da onları ortadan kaldırma bahanesiyle tüm dünyada terör estirmeye dayalı küreselleştirme politikalarının tümüyle karşısındadır.

Ayrıca küreselleşmeyle ilgili en fazla tartışma yaratan konular arasında yeralan zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun derinleşmesi, yoksullaşma ve beşerî gelişme bağlamında empirik veriler iddiaları desteklememektedir. Söz konusu veriler gelir dağılımının bozulmasıyla küreselleşme arasında sistematik bir ilişkinin olmadığına, eğer bir ilişki kurulacaksa, ağırlıklı olarak, daha fazla küreselleşmiş ülkelerin daha eşit gelir dağılımına sahip olduğuna, belki bundan daha da önemlisi, küreselleşmenin hızlandığı son çeyrek yüzyıllık dönemde kişi başına gelir, ortalama yaşam ümidi, bebek ölümleri ve çocuk işçi çalıştırma gibi ekonomik ve sosyal göstergelerin bileşkesi olan beşerî gelişme endeksi açısından zengin ve yoksul ülkeler arasındaki mesafenin daraldığına işaret etmektedir.

Kaynaklar

Acar, Mustafa (2003) "Küreselleşme, Beşerî Gelişme, Yoksulluk ve Yolsuzluk," *Liberal Düşünce*, Güz 2003, 8(32): 167-184.

Bülbül, K. (2004), "Küreselleşme, Kültür ve Siyaset: Türk Düşünsel ve Siyasal Yaşamında Küreselleşme Yaklaşımları," Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Chossudovsky, M. (1999) *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İyiliği*, İstanbul: Çivi Yazıları.

Dollar, D. ve A. Kraay (2000), "Spreading the Wealth," *Foreign Affairs*, January-February 2000.

Friedman, Thomas L. (1999) *Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği*, 2.bs. (Çev. E. Özsayar), İstanbul: Boyner Yayınları.

Goklany, I.M. (2002) "The Globalization of Human Well-Being," *Policy Analysis*, CATO Institute, August 22, 2002, No. 447.

Gwartney, J.D. ve R.A. Lawson (2004) *Economic Freedom of the World: Annual Report 2004*, Potsdam-Babelsberg: The Liberal Institute of the Friedrich Naumann Foundation.

Gwartney, J.D. ve R.A. Lawson (2003) *Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report*, The Fraser Institute.

Halsell, Grace (1999) *Forcing God's Hand*, Washington, D.C.: Crossroads International Publishing. (Türkçesi: *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, Çev. M. Acar, H. Özmen, Ankara: Kim Yayınları, 2002.)

Hirst, Paul and Grahame Thompson (1999) *Globalization in Question*, 2nd ed. Cambridge, UK: Polity Press.

Kearney, A.T. (2001) "Measuring Globalization," *Foreign Policy Magazine*, September 2001, www.foreignpolicy.com

Mittelman, James H. (1997) *Globalization: Critical Reflections*, ed., Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Salai-Martin, X. (2002), "The World Distribution of Income," *NBER Working Paper*, no. 8933, May 2002.

Stiglitz, J.E. (2002) *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company. (Türkçesi: *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev. A. Taşcıoğlu, D. Vural, İstanbul: Plan B Yayıncılık.)

Vasquez, I. (2003) *Kapitalizm ve Küresel Refah*, ed. (Çev. M. Toprak, M. Doğanlar, E. Erdem), Ankara: Liberte.

UNDP, *United Nations Development Program Human Development Report*, various issues, New York: UNDP.

World Bank, *World Development Indicators*, various issues, Washington D.C.: World Bank.